Η πρόσφατη πανδημία θα επηρεάσει τις γεννήσεις και την γονιμότητα των νεότερων γενεών στην Ελλάδα;

Βύρων Κοτζαμάνης*

Δημογραφικά προτάγματα
στην έρευνα και πρακτική στην Ελλάδα
DIRAP
dirap.demo@uth.gr

FLASH NEWS
2021#1

Η πανδημία του COVID-19 έχει επηρεάσει όλες τις ανεπτυγμένες χώρες του πλανήτη μας, και οι θάνατοι από αυτήν, παγκοσμίως, θα αγγίξουν πιθανότατα τα 4.000.000 μέχρι τα τέλη του 2021, μειώνοντας, για πρώτη φορά τις τελευταίες δεκαετίες, το προσδόκιμο ζωής στη γέννηση σε όλες σχεδόν τις χώρες, τόσο για το τρέχον όσο και για το προηγούμενο έτος, σε ορισμένες δε σημαντικά (για περισσότερο από ένα έτος). Μέχρι στιγμής, ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί στις επιπτώσεις της πανδημίας αυτής στη θνησιμότητα. Τίθεται, όμως, το ερώτημα εάν ο κορονοϊός θα επηρεάσει αρνητικά μόνον την θνησιμότητα και όχι και τις άλλες δημογραφικές μεταβλητές, ειδικότερα δε, στις χώρες εκείνες, που όπως η Ελλάδα, θίχθηκαν ιδιαίτερα από την οικονομική κρίση την προηγούμενη δεκαετία. Στο κείμενο που ακολουθεί επιχειρούμε να δώσουμε μια πρώτη απάντηση στο ερώτημα του αν ο COVID-19 θα επηρεάσει την γονιμότητα και τις γεννήσεις στη χώρα μας. Αν και δεν διαθέτουμε ακόμη όλα τα αναγκαία δεδομένα για να απαντήσουμε, εκτιμούμε ότι η πανδημία αυτή, που ήρθε αμέσως μετά από την οικονομική κρίση, επιδείνωσε το προ-υπάρχον αρνητικό περιβάλλον για την απόκτηση ενός παιδιού. Αναμένουμε, επομένως, όχι μόνον μια πτώση της γονιμότητας των νεότερων γενεών αλλά και των γεννήσεων τα επόμενα χρόνια.

COVID-19 και οι επιπτώσεις στην γονιμότητα και τις γεννήσεις

Είναι ακόμη σχετικά νωρίς για να απαντηθεί με ακρίβεια το ερώτημα κατά πόσο η πανδημία θα επηρεάσει την γονιμότητα των νεότερων γενεών και τις γεννήσεις, ακόμη και στις χώρες που θίχθηκαν από αυτήν λίγο νωρίτερα από την Ελλάδα[1]. Στη διεθνή βιβλιογραφία, ελάχιστες εργασίες εξετάζουν το θέμα αυτό, ενώ η πρόσφατη τριών Ιταλών ερευνητών [2], που εξετάζουν αν και κατά πόσο άλλαξαν την άνοιξη του 2020 τα σχέδια απόκτησης ενός παιδιού σε ένα δείγμα νεανικού πληθυσμού (18-34 ετών) στην Ιταλία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Ισπανία, και το Ηνωμένο Βασίλειο, καταλήγει σε κάποια ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Τα αποτελέσματά τους δείχνουν ότι τα σχέδια αυτά αναθεωρήθηκαν αρνητικά μεν σε όλες τις εξεταζόμενες χώρες αλλά όχι με τον ίδιο τρόπο. Σε χώρες, όπου η προηγούμενη κατάσταση της οικονομίας και της αγοράς εργασίας ήταν ευνοϊκότερη (όπως στη Γερμανία και τη Γαλλία), το ποσοστό αυτών που άλλαξαν τα σχέδια τους ήταν πολύ μικρότερο. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, τα άτομα που δήλωσαν συχνότερα ότι εγκαταλείπουν το σχέδιο να αποκτήσουν ένα παιδί ήταν κυρίως εκείνα που εκτίμησαν ότι η επιδημία θα έχει δραματική αρνητική επίδραση στο μελλοντικό εισόδημά τους. Στην Ιταλία και την Ισπανία, το % αυτών που δήλωσαν ότι εγκαταλείπουν την ιδέα να κάνουν ένα παιδί ήταν πολύ υψηλότερο από ό, τι στις άλλες τρείς χώρες, ενώ, αντιθέτως, το ποσοστό εκείνων που δήλωσε ότι σκέφτονται να αναβάλει απλώς την απόκτησή του για αργότερα ήταν μικρότερο.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής αφήνουν να διαφανεί ότι οι επιπτώσεις του COVID-19 δεν είναι δυνατόν να εξετασθούν με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Από την έρευνα προκύπτει ότι οι προηγούμενες οικονομικές και δημογραφικές συνθήκες (όπως και ο τύπος του κράτους πρόνοιας) επηρεάζουν τις προθέσεις των νέων, αν και οι αλλαγές που δηλώνουν όσον αφορά τα σχέδια για την απόκτηση ενός παιδιού οι ερωτώμενοι δεν θα μεταφραστούν απαραίτητα σε πράξη. Αυτό θα εξαρτηθεί από πλέγμα παραγόντων, μεταξύ των οποίων το πώς θα εξελιχθεί η πανδημία και ποιες οι πολιτικές για την αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεών της σε κάθε χώρα.

Όσον αφορά την Ελλάδα, οι όποιες άμεσες επιπτώσεις της πανδημίας θα αρχίσουν να αποτυπώνονται στις γεννήσεις του πρώτου εξαμήνου του 2021[3]. Επομένως, δεν μπορούμε παρά να κάνουμε κάποιες υποθέσεις, λαμβάνοντας υπόψη και την μέχρι το 2019 εξέλιξη της γονιμότητας και των γεννήσεων στη χώρα μας. Θα υπενθυμίσουμε έτσι ότι στην Ελλάδα η γονιμότητα των γυναικών που γεννήθηκαν μετά το 1935 και άρχισαν να κάνουν παιδιά μετά το 1950 δεν ήταν ποτέ ιδιαίτερα υψηλή, καθώς καμιά από τις γενεές αυτές δεν εξασφάλισε την αναπαραγωγή της (δηλαδή, κάθε μητέρα δεν αντικαταστάθηκε από μια κόρη). Η πτώση της γονιμότητας επιταχύνθηκε, όμως, στις μετά το 1960 γενεές καθώς, αν όσες γυναίκες γεννηθήκαν το 1950 έφεραν στον κόσμο 2,1 παιδιά κατά μέσο όρο, αυτές που γεννήθηκαν το 1960 έκαναν 1,9 και όσες έχουν γεννηθεί το 1970 1,6 παιδιά. Όσον αφορά τις γεννήσεις, αυτές μειώθηκαν κατά πολύ ανάμεσα στο 1980 και το 2000, αυξήθηκαν ελαφρώς την δεκαετία του 2000 και στην συνέχεια άρχισαν εκ νέου να μειώνονται με αποτέλεσμα να βρίσκονται σήμερα σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα από αυτά των τριών πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών.

Η μετά το 1980 πτώση των γεννήσεων οφείλεται στο ότι τα ζευγάρια που τεκνοποίησαν την περίοδο αυτή αφενός μεν έκαναν κατά μέσο όρο όλο και λιγότερα παιδιά από ότι οι γονείς τους, αφετέρου δε τα έφεραν στον κόσμο σε όλο και μεγαλύτερη ηλικία[4] ενώ η μικρή αύξηση την δεκαετία του 2000 οφείλεται αποκλειστικά στην αναπλήρωση μέρους των γεννήσεων που δεν έγιναν τα προηγούμενα χρόνια σε μικρότερες ηλικίες. Τέλος, η εκ νέου μείωση των γεννήσεων μετά το 2010 οφείλεται, κυρίως στο ότι τα νεότερα ζευγάρια συνεχίζουν να κάνουν κατά τι λιγότερα παιδιά από τους γονείς τους σε όλο και μεγαλύτερη ηλικία και, δευτερευόντως, στο ότι ο πληθυσμός των γυναικών αναπαραγωγικής ηλικίας (20-44 ετών) μειώθηκε κατά 355 χιλ. ανάμεσα στο 2010 και το 2020.

**Καθηγητής Δημογραφίας, bkotz@uth.gr*

Η οικονομική κρίση, που έθιξε τη χώρα μας πολύ περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα, είχε ειδικότερα τις εξής επιπτώσεις:
1) Σταμάτησε νωρίτερα την αναπλήρωση των γεννήσεων που είχε ξεκινήσει στις αρχές της δεκαετίας του 2000, και.
2) Ενίσχυσε ελαφρώς τις προ-υπάρχουσες τάσεις, την αύξηση, δηλαδή, της μέσης ηλικίας στην απόκτηση των παιδιών -ιδιαίτερα του πρώτου- και την πτώση της γονιμότητας των νεότερων γενεών. Οι γενεές αυτές, οι γυναίκες δηλαδή που γεννήθηκαν μετά το 1970 και «έπεσαν» πάνω στην κρίση, θα κάνουν λιγότερα παιδιά από εκείνες που γεννήθηκαν προ του 1970 και για έναν επιπλέον λόγο: βιώνοντας την κρίση, κάποιες από αυτές, που αποφάσισαν να μεταφέρουν για αργότερα, όταν οι συνθήκες γίνουν ευνοϊκότερες, τον χρόνο απόκτησης του πρώτου τους παϊδιού (ή ακόμη ενός επιπλέον παιδιού), δεν θα το επιτύχουν γιατί μετά τα 40 έτη φθίνει ταχύτατα η πιθανότητα σύλληψης και αυξάνονται ταυτόχρονα οι πιθανότητες αποβολής.

Η τρέχουσα πανδημία δεν πρόκειται να ξεπερασθεί πριν τα τέλη του 2021 και οι επιπτώσεις της δεν θα εκλείψουν την επόμενη μέρα, ενώ η πρότερη οικονομική κρίση έχει ήδη δημιουργήσει ένα μη ευνοϊκό για την τεκνοποίηση περιβάλλον. Η πανδημία έχει αυξήσει το 2020 και 2021 την προ-υπάρχουσα ανασφάλεια στα νεότερα ζευγάρια και οι οικονομικές επιπτώσεις της τα αμέσως επόμενα χρόνια θα καταστήσουν ακόμη πιο δυσμενές το υπάρχον περιβάλλον για την απόκτηση ενός παιδιού. *Τα ζευγάρια αυτά επομένως, ακόμη και αν δεν αλλάξουν εξ αιτίας της πανδημίας τα σχέδιά τους για τον αριθμό των παιδιών που στοχεύουν να αποκτήσουν (μια υπόθεση που μένει να επιβεβαιωθεί), πιθανότατα θα τα μεταθέσουν για αργότερα.*

Καθώς, όμως, η ήδη υψηλή μέση ηλικία στην τεκνοποίηση αυξάνεται συνεχώς, η δε δυνατότητα απόκτησης παιδιού είναι ως ένα βαθμό συνάρτηση της ηλικίας, αυξάνονται και οι πιθανότητες της μη απόκτησής του από μέρος των νεότερων αυτών ζευγαριών. **Αν δε τμήμα των ζευγαριών αυτών αναθεωρήσουν όχι μόνο τον χρόνο αλλά και τον στόχο τους για τον αριθμό των παιδιών** - αν δηλαδή επηρεαζόμενα από το δυσμενές περιβάλλον της περιόδου 2010-2025 αποφασίσουν να κάνουν λιγότερα παιδιά-, αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα να μειωθεί έτι περισσότερο η τελική γονιμότητα των γυναικών που έχουν γεννηθεί ανάμεσα στο 1975 και το 1990. Οικονομική κρίση και πανδημία θα έχουν όμως αρνητικές επιπτώσεις όχι μόνον στον αριθμό των παιδιών που θα φέρουν στον κόσμο τα νεότερα ζευγάρια (στην τελική γονιμότητα των νεότερων δηλαδή γενεών.) αλλά και στις γεννήσεις. Με βάση τα προαναφερθέντα, αν λάβουμε υπόψη και ότι το πλήθος των γυναικών που φθάνει σε ηλικία να κάνει παιδιά μειώνεται, **οι γεννήσεις την τρέχουσα δεκαετία, θα είναι, σε ένα αισιόδοξο σενάριο, 130 χιλ. λιγότερες από αυτές (950 χιλ.) της δεκαετίας 2010-2019.**

[1] Στην Γαλλία, που διαθέτουμε κάποια δεδομένα, πρόσφατη ανακοίνωση της Στατιστική Υπηρεσίας αναφέρει ότι οι γεννήσεις του Ιανουαρίου του 2021 είναι κατά 13% μειωμένες σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του 2020. Αν και οι γεννήσεις στην χώρα αυτή ακολουθούν φθίνουσα πορεία την τελευταία εξαετία (γεγονός που αποτυπώνεται και στα μηνιαία δεδομένα), τόσο σημαντική πτώση σε μηνιαία δεδομένα δεν έχει καταγραφεί ποτέ στο παρελθόν. Οι συντάκτες της ανακοίνωσης σημειώνουν ειδικότερα ότι «το γεγονός ότι η μείωση τον Ιανουάριο του 2021 είναι ιστορικά η μεγαλύτερη που έχει καταγραφεί από το τέλος του baby-boom και έπεται μιας μείωσης της τάξης του 7% που καταγράφηκε τον Δεκέμβριο του 2020 αφήνουν μικρά περιθώρια αμφιβολίας για τον σημαντικό ρόλο που έχει διαδραματίζει η πανδημία στην εξέλιξη αυτή»(βλ. https://www.insee.fr/fr/information/5227830). Προσωρινά δε δεδομένα για τον Δεκέμβριο και Ιανουάριο του 2021 από την Ισπανική και Ιταλική Στατιστική υπηρεσία δίδουν σαφώς μειωμένες γεννήσεις σε σχέση με τους ίδιους μήνες της προηγουμένης χρονιάς.

[2] Luppi, Fr., Bruno Arpino, B. Rosina, A (2020) The impact of COVID-19 on fertility plans in Italy, Germany, France, Spain, and the United Kingdom (https://www.demographic-research.org/Volumes/Vol43/47/DOI: 10.4054/DemRes.2020.43.47).

[3] Στην Ελλάδα, με βάση τα πρόσφατα ανακοινωθέντα προσωρινά στοιχεία από τον ΓΓ του υπουργείου Εσωτερικών οι γεννήσεις μειώθηκαν κατά 6,5% τον Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2020 σε σχέση με τους αντίστοιχους μήνες του 2019, και κατά 9,5 % τον Ιανουάριο το 2021 σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του 2020. Οι γεννήσεις του 2020 έχουν επηρεασθεί ελάχιστα από την πανδημία και η όποια μεταβολή τους σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά λίγο οφείλεται σε αυτήν. Οι επιπτώσεις της, με βάση τα προαναφερθέντα, θα αποτυπωθούν κυρίως το 2021 και του 2022, ενώ αναμένεται στην συνέχεια μια μικρή αύξησή των γεννήσεων τα αμέσως επόμενα έτη λόγω της αναπλήρωσης αυτών που αναβλήθηκαν στην διάρκεια της πανδημίας.

[4] Υπενθυμίζουμε ότι η γονιμότητα των γυναικών που γεννήθηκαν το 1970 έχοντας κλείσει τον αναπαραγωγικό τους κύκλο ελάχιστα επηρεαζόμενες από την οικονομική κρίση (και καθόλου από την πανδημία), είναι ήδη χαμηλή: δεν ξεπερνά τα 1,6 παιδιά κατά μέσο όρο, υπολειπομένη κατά 0,5 παιδιά σχεδόν του ορίου αναπαραγωγής (του αριθμού δηλαδή των παιδιών -2,07-που απαιτείται για να μην μειωθεί ο πληθυσμός, στην περίπτωση που η μετανάστευση δεν παίζει κανένα ρόλο).

DIRAP

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΡΟΤΑΓΜΑΤΑ
ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
Ερευνητικό πρόγραμμα χρηματοδοτούμενο από το ΕΛ.Ι.Δ.Ε.Κ

ΕΛΙΔΕΚ
Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας & Καινοτομίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΕΙΔΙΚΟΣ ΛΟΓΑΡΓΙΑΣΜΟΣ
ΚΟΝΔΥΛΙΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ Π.Θ